

communication, creative self-actualization, spiritual development, will affect large groups of young people.

Key words: cultural and entertainment centers, youth leisure.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 316.61: 37.013.42

М. С. Доннік

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МЕШКАНЦІВ СОЦІАЛЬНОГО ГУРТОЖИТКУ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасний стан розвитку суспільства визначається динамічністю та нестабільністю процесів у політичній, економічній та соціальній сферах, що позначається на матеріальному рівні життя населення і молодих сім'ях, зокрема. Соціально-економічні чинники, що характеризуються постійним зростанням рівня інфляції і безробіття, є одними із першочергових причин появи дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Проблема тенденційного збільшення кількості представників означеної категорії осіб актуалізувала дії держави щодо створення відносно нової ланки в системі влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме, – соціального гуртожитку, головним призначенням якого виступило сприяння ефективній соціалізації вихованців інтернатного закладу. Відносно нещодавнього створення соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виключає наявність достатньої кількості наукової літератури даної проблематики, особливо у сфері формування знань, розвитку умінь та навичок, сприяння накопиченню мешканцями соціального гуртожитку власного життєвого досвіду. Тому актуальність нашого дослідження щодо ефективної діяльності фахівців закладу, спрямованої на створення умов успішної соціалізації вихованців, не викликає сумнівів.

Зміст соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації мешканців гуртожитку пропонуємо реалізувати через створення соціально-виховного середовища, покликаного здійснювати вплив на вихованців шляхом організації специфічних відносин (між фізичними особами, інститутами соціального спрямування та молоддю, позбавленою батьківського піклування,) всередині цього середовища.

Проблемами соціально-виховного середовища займалися Т. Алексєнко, О. Безпалько, Л. Буєва, І. Зверєва, А. Капська, В. Литвинович, М. Лукашевич, С. Мукомел, М. Плоткін, С. Харченко.

Аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що соціально-виховне середовище – це середовище безпосереднього та опосередкованого впливу на особистість на мікрорівні, сукупність об'єктивних факторів, що створюють сприятливі умови життєдіяльності особистості, передачі їй суспільно-історичного досвіду людства і національної культури, яке впливає на формування її соціально-адаптивних можливостей [1], статево-рольову ідентифікацію та розвиток трудових якостей. Функціонування соціально-виховного середовища можна вважати позитивним, коли воно зорієнтоване на розвиток вихованців соціального гуртожитку, виконує діагностичну функцію та відповідає запитам найближчого соціального оточення [2, с. 261].

При побудові соціально-виховного середовища слід враховувати такі аспекти: наявність впливу суб'єктів соціального середовища, наявність об'єктів соціального середовища, позитивна спрямованість діяльності соціального педагога на підвищення рівня соціалізації мешканців закладу.

Розглянемо детально кожен показник продуктивного функціонування соціально-виховного середовища.

Першим аспектом успішної діяльності соціально-виховного середовища виступає наявність впливу його суб'єктів. Під суб'єктами соціального середовища ми будемо розуміти фізичних осіб (соціальні педагоги, психологи, спеціалісти різноманітних установ соціальної сфери) та інститути соціального спрямування (центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей, центри зайнятості, соціальні центри матері та дитини тощо), покликані створювати необхідні умови для успішної соціалізації мешканців соціальних гуртожитків. Наявність суб'єктів соціального життя у структурі соціально-виховного середовища передбачає залучення не лише фізичних осіб, але й взаємодію певних інституцій, що безпосередньо чи опосередковано впливають на успішність процесу соціалізації вихованців соціального гуртожитку, поступова інтеграція виховного потенціалу яких, покликана створювати сприятливі умови для індивідуального розвитку кожного члена цього середовища (формування певних якостей, переконань, духовно-ціннісних орієнтацій та потреб). Крім того, завдяки включеності суб'єктів соціального життя у соціально-виховне середовище розширюється діапазон можливостей виховного впливу на особистість, відбувається інтеграція зусиль фізичних осіб та інституцій соціального спрямування, покликаних сприяти соціалізації мешканців гуртожитку, формувати соціально активну, свідому особистість. Підкреслюючи роль впливу суб'єктів соціального середовища на процес становлення та розвитку вихованців інтернатного закладу, особливу увагу звертаємо на компетентність спеціаліста соціального гуртожитку у сфері соціалізації осіб-сиріт та молоді, позбавленої батьківського піклування. У зв'язку з цим, під час побудови соціально-педагогічної діяльності закладу, ми враховуємо сприяння становленню висококваліфікованого спеціаліста, здатного швидко, якісно та змістовно

впливати на процес соціалізації своїх вихованців. У нашому розумінні, ефективна соціально-педагогічна діяльність можлива за умов, коли соціальний педагог володіє методикою побудови соціально-виховного середовища, здатний створювати необхідні умови, що сприятимуть успішному процесу соціалізації членів цього середовища.

Отже, визначальним компонентом успішної соціалізації осіб-сиріт та молоді, позбавленої батьківського піклування, виступає обов'язкова наявність суб'єкта соціально-виховного середовища (соціального педагога), компетентність якого підвищує ефективність соціального впливу на вихованців, а також сприяє успішному соціальному становленню мешканців закладу.

Другим аспектом успішного функціонування соціально-виховного середовища виступає наявність об'єктів, на яких безпосередньо спрямований вплив суб'єктів соціального середовища. Під об'єктами соціального середовища ми будемо розуміти певних осіб, що потребують допомоги та підтримки соціального педагога в процесі соціалізації. Слід зазначити, що необхідною умовою успішного функціонування соціально-виховного середовища виступає обов'язкова активність його об'єктів, а також побудова взаємостосунків у системі координат «соціальний педагог – вихованець гуртожитку» на суб'єктно-суб'єктних засадах, яка досягається за рахунок раціонального впливу ініціатора середовища на мешканців гуртожитку. Своєрідність цього впливу визначається вивченням особливостей, притаманних об'єктам соціального середовища, через постійне включення соціального педагога у загальний процес соціалізації мешканців закладу. На нашу думку, до основних факторів, які підлягають обов'язковому вивченню, можна віднести:

- комплекс соціально-психологічних особливостей осіб соціального гуртожитку, що обумовлюється постійним перебуванням вихованців в умовах закритої системи закладів інтернатного типу;
- віковий показник, що представлений діапазоном 15–23 років, який детермінує використання спеціальних форм та методів соціально-педагогічної діяльності у відповідності із сформованими якостями мешканців гуртожитку;
- характер взаємостосунків осіб, що проживають в інтернатному закладі, що включає ставлення вихованців один до одного, особливість комунікації, самоусвідомлення та самоконтроль, мотивацію до взаємодії тощо, та вимагає від соціального педагога вчасної корекції несприятливих умов взаємодії, запобігання виникненню конфліктів та успішного їх подолання, а також завчасне попередження і підготовку осіб до можливих змін складу колективу.

Враховання всіх вищезазначених особливостей, на нашу думку, сприятиме створенню позитивного соціально-виховного середовища, здатного впливати на підвищення рівня соціалізації мешканців соціального гуртожитку.

Останньою умовою успішного функціонування соціально-

виховного середовища виступає позитивна спрямованість діяльності соціального педагога на підвищення рівня соціалізації вихованців закладу. Реалізується третя умова за наявності певних способів, що полегшують формування прагнення мешканців установи до взаємодії із організатором соціально-виховного середовища та сприяють готовності змінюватися, а значить стоять на меті соціально-педагогічної діяльності соціального гуртожитку, спрямованої на соціалізацію вихованців. Тому ми представляємо перелік та обґрунтування цих способів, що виступають допоміжними засобами на шляху підвищення рівня соціалізації молоді, позбавленої батьківського піклування.

Першим допоміжним засобом виступає організація взаємодії на засадах цілеспрямованого педагогічного спілкування, змістом якого виступає обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів [3, с. 176].

Під цілеспрямованим педагогічним спілкуванням ми будемо розуміти комунікативну взаємодію соціального педагога з вихованцями гуртожитку, спрямовану на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків у соціально-виховному середовищі, з метою підвищення рівня громадянської, статево-рольової та трудової соціалізації мешканців закладу. При чому, найбільш ефективним, на нашу думку, виявляється суб'єкт-суб'єктний характер цілеспрямованого педагогічного спілкування, що полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній установці, активності соціального педагога та вихованців, взаємопроникненні їх у світ почуттів і переживань, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним [4].

Практика показує, що лише на основі суб'єкт-суб'єктних відносин можна досягти збереження індивідуальності особистості, її унікальності в усіх можливих проявах, різнорівневості і різноплановості в здібностях, можливостях, інтересах, потребах і прагненнях. Завдяки рівноправній взаємодії учасників суб'єкт-суб'єктних відносин досягається усвідомлення вихованцями соціального гуртожитку сенсу власного життя, визначається траєкторія розвитку, відбувається розробка плану дій і його подальша реалізація, оцінюється, корегується чи навіть змінюється поставлена мета. Крім того, цілеспрямоване педагогічне спілкування, засноване на суб'єкт-суб'єктних відносинах, дозволяє усвідомити мешканцям гуртожитку невідповідність «Я-реального» і «Я-ідеального», без чого неможливі об'єктивна самооцінка та саморозвиток [5, с. 93].

Саме тому, ми пропонуємо будувати цілеспрямоване педагогічне спілкування на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин, яким притаманна:

- особистісна орієнтація співрозмовників (готовність бачити і чути партнера по спілкуванню, самоцінне ставлення до нього);
- рівність психологічних позицій (визнання права вихованця на власну думку, уникнення домінуючої «зверхньої» позиції соціального педагога);

- проникнення у світ почуттів та переживань, готовність стати на позицію співрозмовника (використання принципів співпереживання, взаємної довіри, співчуття);

- використання нестандартних прийомів спілкування (вихід із рольової позиції вихователя, побудова дружніх стосунків) [6, с. 114 – 115].

Крім того, під час реалізації цілеспрямованого педагогічного спілкування необхідно враховувати три етапи.

Перший етап – накопичення згоди. Завдання соціального педагога: подолати «бар'єри» у спілкуванні шляхом нейтралізації негативних установок вихованця та посилення його мотивації до спілкування і зближення. Початок взаємодії пропонуємо будувати у формі бесіди з актуальної та нейтральної теми (погода, новий кінофільм, нещодавні масові події в місті, соціальному гуртожитку) у неформальній обстановці за умови відсутності сторонніх осіб. Під час бесіди не варто наполягати на обов'язковій відповіді мешканця, вимагати від нього пильного погляду, не викликати заперечень та незгоди.

Другий етап – пошук спільних інтересів. Завдання соціального педагога: заздалегідь вивчити інтереси співрозмовника та під час бесіди звернути увагу вихованця на власну зацікавленість його уподобаннями, тобто спробувати знайти точку дотику інтересів, що здатні стати матеріалом для подальшого спілкування. Під час комунікативної взаємодії бажано накопичувати все те, що виявляє схожість позицій соціального педагога та мешканця і знижує значення відмінностей, що є у статусі, віці, освіті тощо. Соціальному педагогу не варто висловлювати оригінальні судження, фіксувати увагу співрозмовника на своїй перевазі, знаннях, невідомих для партнера.

Третій етап – взаємне прийняття та обговорення особистісних рис та принципів. Завдання соціального педагога: пошук міцної та широкої основи для поглиблення стосунків за допомогою обговорення своїх особистісних якостей, які сприятливо позначатимуться на подальших взаємовідносинах. Позитивні риси – відвертість, чесність, надійність, прямота, повинні виділятися та схвалюватися, а негативні – лінощі, конфліктність, агресивність, безініціативність – прийматися соціальним педагогом незаперечно, без висловлювання сумнівів щодо їх сформованості. В результаті спілкування на цьому етапі вихованець закладу повинен прийти до висновку, що в нього та соціального педагога є не тільки спільні інтереси, але й спільні погляди, схожість характерів тощо [7, с. 196 – 198].

Після успішної реалізації трьох передумов цілеспрямованого педагогічного спілкування можна говорити про сформованість довірливих стосунків між соціальним педагогом й мешканцями гуртожитку та переходити до безпосередньої соціально-педагогічної діяльності щодо підвищення рівня соціалізації вихованців закладу в умовах соціально-виховного середовища.

Отже, в рамках реалізації соціально-педагогічної діяльності

гуртожитку, спрямованої на соціалізацію молоді, позбавленої батьківського піклування, ми пропонуємо застосування цілеспрямованого педагогічного спілкування, яке полегшує взаємодію із вихованцями, сприяє розумінню їх проблем, налагодженню психологічного контакту, а також виступає дієвим засобом побудови продуктивних взаємостосунків соціального педагога та мешканців, що у подальшому призводить до відкритості вихованців і готовності усвідомлено діяти відповідно до вимог та рекомендацій організатора соціально-виховного середовища.

Другий допоміжний засіб у реалізації соціально-педагогічної діяльності гуртожитку спрямований на створення ситуації успіху. Важливість створення ситуації успіху не викликає сумнівів, тому що вона передбачає «суб'єктивний психічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи» [8, с. 198], у результаті чого підвищується життєва стійкість, здатність до протидії, відбуваються зміни у взаєминах мешканців закладу з оточуючими. Як показує практика, вихованці гуртожитку, які пережили успіх, стають більш комунікабельними, виявляють співчуття до інших, бажання надати допомогу та підтримку [9, с. 64]. Сутність «створення ситуації успіху» передбачає цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягнення значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому [10, с. 31], а також формує оптимальне співвідношення між очікуваннями оточуючих, особистості та результатом їх діяльності. І в тому випадку, коли очікування індивіда збігаються або перевершують очікування оточуючих, найбільш значимих для особи, можна говорити про успіх [там само].

Організація ситуації успіху, в процесі реалізації соціально-педагогічної діяльності гуртожитку щодо підвищення рівня соціалізованості мешканців гуртожитку, покликана створювати сприятливі умови та стимулювати позитивні емоції представників соціального середовища. Тому ми пропонуємо спрямовувати діяльність на побудову оптимістичної установки вихованців, тимчасове ігнорування негативних проявів поведінки та якостей осіб, а також орієнтуватись на перспективні лінії розвитку членів соціально-виховного середовища. Для цього, в процесі реалізації соціально-педагогічної діяльності гуртожитку, спрямованої на соціалізацію молоді, позбавленої батьківського піклування, пропонуємо використовувати такі засоби впливу на особистість:

- заохочення («Я впевнена, що у тебе обов'язково вийде»);
- попереднє обговорення з вихованцем стратегії дій щодо виконання певного завдання («Давай подумаємо разом, що тут можна зробити»);
- переорієнтація мешканця гуртожитку із песимістичної оцінки подій на оптимістичну («Думаю, що саме ти зміг би зробити цю справу і саме в тебе вона вийде найкраще»);
- порівняння минулих результатів діяльності із теперішніми

(«Знаєш, сьогодні в тебе виходить краще, ніж вчора, а завтра, я впевнена, вийде ще краще, ніж сьогодні»);

- підкреслення позитивних можливостей та якостей вихованця («Я навіть і не сподівалася, що ти з такою відповідальністю поставишся до виконання цієї справи»);

- метод «емоційного сплеску», який дозволяє у складну хвилину надати мешканцям закладу заряд впевненості в собі («Це завдання під силу тільки таким талановитим, як ти»);

- прохання про допомогу, що стимулює діяльність та піднімає самооцінку вихованців («Я знаю, що ти дуже відповідальний, тому звертаюся саме до тебе. Допоможи мені, будь ласка, обладнати місце для нашого сьогоднішнього заняття»);

- періодичне схвалення («Ось цей елемент завдання вийшов у тебе дуже гарно»);

- підкріплення («І це зовсім не складно. Навіть якщо не вийде сьогодні, нічого страшного, значить обов'язково вийде завтра»);

- елемент змагання, що вимагає від соціального педагога виявлення гідного «суперника» й утримання ситуації під контролем («Ви дуже швидко та якісно справилися із цим завданням. Маю надію, що наступне завдання не стане виключенням»).

Використання означених засобів впливу на особистість, на нашу думку, допоможе створити атмосферу радості за власні здобутки та сприятиме розвитку якостей, необхідних для успішного процесу соціалізації вихованців соціального гуртожитку.

Наступним допоміжним засобом успішного функціонування соціально-виховного середовища виступає науково-методичне забезпечення процесу соціалізації мешканців. Реалізація означеного аспекту передбачає два напрями дій. Перший пов'язаний із наданням наукової літератури вихованцям гуртожитку щодо особливостей соціалізації. Втілення цього аспекту пропонуємо через представлення мешканцям закладу докладної та вичерпної інформації щодо питань становлення особистості, особливостей розвитку та пов'язаними з цим проблемами. Систематичне та додаткове інформування учасників соціально-виховного середовища, на нашу думку, сприятиме підвищенню їх соціалізованості.

Другий напрямок науково-методичного забезпечення процесу соціалізації осіб гуртожитку торкається питання оснащення ініціаторів соціально-виховного середовища необхідним науково-методичним матеріалом щодо організації, методів впливу на членів соціально-виховного середовища, та можливих результатів його функціонування. Тому, почати реалізацію соціально-педагогічної діяльності гуртожитку, спрямованої на соціалізацію молоді, позбавленої батьківського піклування, ми пропонуємо із науково-методичного забезпечення організаторів соціально-виховного середовища всім необхідним матеріалом щодо методики побудови, механізмів функціонування, педагогічних умов організації, шляхів впливу

на учасників створеного середовища, що сприятиме досягненню високого рівня соціалізації його членів.

Тож, позитивна спрямованість діяльності соціального педагога на підвищення рівня соціалізації вихованців закладу, що виступає однією із умов успішного функціонування соціально-виховного середовища, реалізується за допомогою допоміжних засобів, сформульованих нами, як цілеспрямоване педагогічне спілкування, створення ситуації успіху та науково-методичне забезпечення процесу соціалізації мешканців.

Отже, соціально-педагогічна робота з вихованцями закладу розкривається через створення соціально-виховного середовища, основними передумовами успішного функціонування якого виступають, по-перше, наявність впливу суб'єктів, по-друге, наявність об'єктів та по-третє, позитивна спрямованість діяльності соціального педагога на підвищення рівня соціалізації мешканців соціального гуртожитку.

У подальшому планується впровадження основних умов функціонування соціально-виховного середовища та обґрунтування отриманих результатів.

Список використаної літератури

- 1. Алексєєнко Т. Ф.** Виховне середовище / Т. Ф. Алексєєнко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 95 – 96.
- 2. Соціальна педагогіка :** мала енциклопедія / [за заг. ред. І. Д. Зверєвої]. – К. : Центр учбової літ-ри, 2008. – 336 с.
- 3. Кан-Калик В. А.** Учителю про педагогічне спілкування // Педагогічна майстерність : хрестоматія : навч. посіб. / [упоряд. І. А. Зязюн та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2006. – С. 175 – 180.
- 4. Петровская Л. А.** Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Петровская Л. А. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
- 5. Бойко А. М.** Виховуючі суб'єкт-суб'єктні відносини вчителів і учнів як основа модернізації освітньої галузі в Україні / А. М. Бойко // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Вип. 35 «Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства». – Херсон : Видавництво ХДУ, 2003. – 372 с.
- 6. Педагогічна майстерність :** підручник / [Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – [2-ге вид., доп. і переробл.]. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.
- 7. Філонов Л. Б.** Психологічний контакт педагога та учня як умова успішної профілактики відхилень у поведінці школярів / Л. Б. Філонов // Педагогічна майстерність : хрестоматія : навч. посіб. / [упоряд. І. А. Зязюн та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2006. – С. 195 – 200.
- 8. Освітні технології :** навч.-метод. посіб. / [за заг. ред. О. М. Пехоти]. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
- 9. Бех І. Д.** Виховання особистості : [підручник] / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
- 10. Белкин А. С.** Ситуация успеха. Как ее создать : [кн. для учителя] / А. С. Белкин. – М. : Просвещение, 1991. – 176 с.

Доннік М. С. Соціалізація мешканців соціального гуртожитку в умовах соціально-виховного середовища

Стаття присвячена вивченню особливостей формування соціально-виховного середовища вихованців соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Умовами створення соціально-виховного середовища виступають: наявність впливу суб'єктів, наявність об'єктів, позитивна спрямованість діяльності соціального педагога на підвищення рівня соціалізації мешканців закладу (реалізується через цілеспрямоване педагогічне спілкування, створення ситуації успіху та науково-методичне забезпечення процесу соціалізації).

Ключові слова: соціально-виховне середовище, цілеспрямоване педагогічне спілкування, ситуація успіху, суб'єкт-суб'єктні відносини

Донник М. С. Социализация жителей социального общежития в условиях социально-воспитательной среды

Статья посвящена изучению особенностей формирования социально-воспитательной среды воспитанников социального общежития для детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Условиями создания социально-воспитательной среды выступают: наличие влияния субъектов, наличие объектов, положительная направленность деятельности социального педагога на повышение уровня социализации жителей заведения (реализуется посредством целенаправленного педагогического общения, создания ситуации успеха и научно-методического обеспечения процесса социализации).

Ключевые слова: социально-воспитательная среда, целенаправленное педагогическое общение, ситуация успеха, субъект-субъектные отношения

Donnik M. S. Socialization of inhabitant social hostel in the social and educational environment

This article is devoted to studying the features of creating social and educational environment of for orphans and children deprived of parental care. Terms creating social and educational environment are: the impact of availability of subjects, the presence of objects, the positive direction of social pedagogy to enhance socialization residents institution (implemented through purposeful pedagogical communication, creating a situation of success and scientific methods of socialization process).

Keywords: social and educational environment, focused teacher communication, situation success, subject-subject relations

Стаття надійшла до редакції 17.09.2012 р.
Прийнято до друку 26.10.2012 р.